

Драгана Ј. Цицковић Сарајлић
Универзитет у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици
Факултет уметности

УДК 37.091.3:: [37.015.31:783
DOI 10.46793/Uzdanica21.3.041CS
Прегледни рад
Примљен: 1. октобар 2024.
Прихваћен: 20. децембар 2024.

Анђелка М. Ковач
Едуконс Универзитет
Учитељски факултет

Биљана М. Белојица Павловић
Универзитет у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици
Учитељски факултет

СРПСКА ДУХОВНА МУЗИКА КАО ЧИНИЛАЦ РАЗВОЈА НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА УЧЕНИКА¹

Айспиракџи: Предмет истраживања у овом раду је српска духовна музика као чинилац развоја и његовања националног идентитета ученика у основној школи. Сагледана је улога духовне музике у формирању и очувању српског националног идентитета кроз историју и њена васпитна функција у настави. Изложени су ставови и мишљења српских педагога, као и музичких педагога, који истичу велику педагошку вриједност духовне музике у васпитању опште, а посебно у националном васпитању. Основни циљ овог истраживања је био утврдити који садржаји српске духовне музике су погодни за коришћење у основношколској настави и на који начин их треба реализовати. У складу са тим, предложени су одговарајући музички садржаји и музичко-педагошка литература. Указано је на значај корелације наставе вјеронауке и музичке културе у свеобухватном упознавању, доживљавању и вредновању духовне музике. Закључено је да предложени садржаји могу значајно допринијети бољем разумјевању и актуелизацији српске духовне музике у процесу његовања и развијања националног идентитета. У раду су примјене историјска метода и метода теоријске анализе и синтезе.

Кључне ријечи: идентитет, национално васпитање, основна школа, настава музичке културе, настава вјеронауке.

---

¹ Рад је резултат истраживања у оквиру научних пројеката „Наука и уметност на Косову и Метохији: од инспирације до синтезе”, број 2219/2 од 28. 12. 2022. године (Факултет уметности Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици) и „Изазови и унапређивање педагошког рада у васпитно-образовном процесу” (Учитељски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици).

УВОД

Питање идентитета је тема која заокупља пажњу бројних истраживача друштвено-хуманистичке оријентације. Идентитет подразумјева доживљај сталности битних карактеристика личности заснован на континуитету циљева, намјера и сјећања, властитог понашања и односа других људи према нама (Поткоњак, Шимлеша 1989: 254). Стручна и научна литература обилује радовима који разматрају различите типове идентитета – персонални, групни, културни, национални, класни итд. Питање очувања и развијања националног идентитета посебно се актуелизује у вријеме глобализацијских процеса и тенденција унификације и културне хомогенизације. У таквим условима националне заједнице, нарочито оне малобројније, теже да се одупру наметању образаца туђих култура и идентитета, како би сачувале сопствену националну самобитност. Ово питање данас је посебно важно на Косову и Метохији, гдје због угрожености суверенитета и територијалног интегритета и општег стања безбједности српски народ живи у изузетно тешким условима. Физичка насиља, како је истицао Шелинг (F. W. J. Schelling), могу биолошки угрозити и материјално разорити неки народ, „али му не могу отети његово предање, његово сећање, читава његова прошлост” (Шелинг 1988: 118). Српски идентитет свједочи о континуитету и укорјењености српске државности, културе и православне вјере на Косову и Метохији.

Национални идентитет се у литератури углавном одређује као „генерацијски осећај континуитета културне популационе јединице, који еволуира у историјској динамици, односно као самосвест припадника групе која историјски настаје и развија се у зависности од критеријума које та група успоставља у односима са другим друштвеним групама” (Гајић 2009: 78). Битне компоненте националног идентитета су: историјска територија, односно домовина, заједничка култура и систем вриједности, заједнички језик, заједнички митови и историјска сјећања, заједничка религија, заједничка економија и слично (Смит 2010: 30). У процесу његовања и очувања националног идентитета инсистира се на развоју снажног позитивног емоционалног односа према свом народу и његовим свеукупним духовним, културним, језичким и другим вриједностима. Национална припадност се најприје испољава кроз приврженост и позитиван однос према свом етосу, као и кроз примјерено истицање појединих националних садржаја и обиљежја, који се идеализују и постају окосница самоодређења (идентитета) појединца (Базиф 2012: 43). Континуитет преношења општег друштвено-историјског искуства, стеченог знања и вриједности о настанку и развоју свог народа представља најважнији фактор очувања и развоја идентитета сваке заједнице. На тај начин се „успоставља континуитет свих области од значаја за друштво” (Ракић 2010: 119), потврђује идентитет и оно што је у њему константно и непромјенљиво.

Савремени аутори указују на велики и незамјенљиви значај наставе и школе у разумјевању, усвајању и развијању свеукупних националних вриједности. Зоран Аврамовић истиче да су основношколски наставни планови и програми један од кључних чинилаца његовања и очувања националних вриједности и националног идентитета. Примарни циљ националног васпитања и образовања је „укорењивање ученика основне школе у вредности националне културе и развијање свести о припадности одређеној заједници” (Аврамовић 2010: 75). Овај циљ постиже се коришћењем наставних садржаја којима се шири свијест о националним митовима, обичајима, вјери, историји, језичкој заједници, култури. Његовом остваривању доприноси и упознавање музичких садржаја националног васпитања, међу којима духовна музика има приоритетно мјесто.

Разматрајући могућности остваривања циљева националног васпитања, Бранко Јовановић уочава да не постоје довољно студиозни програми развоја и остваривања националних вриједности у школама, и да њихово недовољно усвајање у основношколској настави „отвара простор за деловање других чинилаца, који ће ’пунити главе’ и срца младима неким другим вредностима које нису у складу са националним вредностима васпитања” (Јовановић 2012: 79). Зато је неопходно да при избору наставних садржаја наставници покажу педагошку одговорност и националну осјетљивост, те да у наставни процес уврсте садржаје који ће омогућити усвајање и доживљавање националних вриједности, развијање и учвршћивање националне самосвијести и идентитета ученика. Извођење одговарајућих музичких садржаја националног карактера буди узвишена национална осјећања, понос и патриотизам, развијајући националну свијест, позитивне ставове и љубав ученика према нацији/народу коме припадају. Ови садржаји чине емоционалну основу ставова о својој земљи и народу. Према схватањима савремених педагога, „само у јединству знања, осећања, уверења и убеђења могу се формирати позитивни ставови ученика према националним и културним вредностима и подстицати њихова спремност за одбрану и развој националних вредности и интереса, а да се при томе поштују вредности и интереси других нација и заједница” (Јовановић, Парлић Божовић 2011: 153). Чврсто формиран ставови у дјетињству постају упориште самоодређења и идентитета појединца.

Српски национални идентитет формиран је у процесу дуготрајних друштвено-историјских збивања и развоја осјећања о својој посебности и припадности једној етничкој, културној и политичкој заједници (Базић 2003: 24). Важан чинилац српског националног идентитета је национална свијест, у чијем су средишту сјећања на славу српске средњовјековне државе, која се везују за Стефана Немању и Светог Саву. Они су се изборили за аутокефалност Српске православне цркве и поставили темеље српске државности по византијском узору. Схватање истовјетности државне и религијске заједнице код Срба повезивало је људе у једну етничку цјелину. Свети Сава

је био свјестан да државног јединства нема без јединства у вјери. На основама светосавске духовности стварано је јединство државе, цркве и народа.

[Свети Сава је] главна константа и духовна вертикала у целокупној историји Српске православне цркве и српског народа. [...] Његов допринос стварању српске државе и српске нације учинили су га темељном историјском личношћу српског народа (Бодрожих 2015: 48).

Бројни манастири подигнути за вријеме Немањића сведоче о великој привржености српског народа својој вјери. Они су, кроз историју, одувијек стојер српске културе и духовности. Проглашавајући владаре из династије Немањића за светитеље, црква је наметнула култ владара-светитеља, који је био нуклеус формирања српске националне свијести и идентитета (Базић, Павловић 2017: 282). Ширењу култа српских средњовјековних владара-светитеља и Косовског мита, допринјели су народна књижевност, ликовно стваралаштво, као и народна и црквена музика. Уздижући култ српских владара црква је дозволила да се многе стихире, канони, тропари, кондаци и други облици црквених напјева поју на богослужењу у част српских средњовјековних владара.

МЈЕСТО ЦРКВЕНЕ МУЗИКЕ У СРПСКОМ ШКОЛСТВУ

Свети Сава, први српски просветитељ, поставио је темеље православне цркве и православног васпитања и образовања. За њега је љубав према Богу и према људима основа живота, човјековог постојања и његових дјела. Подсјећао је на пролазност живота, у коме човјек треба да служи Богу, те да се труди да *сйекне блаженсйво Божије* (Поткоњак 2016: 41). Молитве и црквено појање били су саставни дио његове свакодневице. Забиљежено је да се по љепоти појања Свети Сава одвајао од свих осталих монаха (Пејовић 1998: 39). Свети Сава сматрао је да сваки члан манастирске братије треба да преузме и улогу учитеља, који ће код младих генерација развијати интересовање и љубав према православној вјери и свом народу. Оптимистички је гледао на развојне могућности сваког човјека, сматрајући да васпитање може значајно допринјети његовом усавршавању и подизању (Илић, Михајловић 2016: 67). У житијима Светог Симеона и Светог Саве често се помињу црквено појање, духовне и уобичајене пјесме, појање на бденију и слично. Историјски писани извори свједоче да су се, поводом смрти Стефана Немање, окупили калуђери из више светогорских манастира да би га достојно опојали. Такође, забиљежено је да је крунисање Стефана Првовјенчаног пропраћено свечаном литургијом. Када је Стефан Дечански побједио у Бици на Велбужду 1330. године, наређено је да се у свим српским манастирима служи литургија у његову част (Пејовић 1998: 42). Ови вјерски обреди

и церемонијали у средњовјековној Србији представљају једну од темељних вриједности заједничког памћења и идентитета Срба.

Црквено појање било је заступљено и у српским средњовјековним школама, које су имале религиозни карактер. Ове школе имале су задатак да развијају побожност, љубав и поштовање српског народа према цркви и свештенству.

Црквене школе организоване су као манастирске, епископалне и парохијалне. У манастирским школама преводиле су се и преписивале књиге, углавном религиозне тематике. У епископалним школама, које су осниване у појединим српским градовима, дјечаци су се учили читању, писању, рачунању, појању црквених напјева, а старији ученици стицали су знања о црквеној администрацији и канонима. Парохијалне школе похађала су дјеца која су жељела да стекну елементарну писменост (Илић, Михајловић 2016), и касније се опредјељивала за свештенички позив, који је подразумјевао и познавање црквених напјева. Осим црквених школа, у средњовековној Србији постојале су и дворске и приватне школе, у којима је пажња такође посвећивана вјерском васпитању и образовању, а у оквиру тога и појању.

Први музички записи са српскословенским текстовима и византијском неумском нотацијом потичу из прве половине XV вијека, а ријеч је о црквеним пјесмама српских аутора – Кир Стефана Србина, Исаије Србина и Николе Србина. Стефан Србин сматра се првим познатим српским композитором. Његове најзначајније црквене пјесме – „Ниња сили” и „Вакусите и видите”, забиљежене касновизантијском неумском нотацијом, налазе се у *Псалтишкији*, двојезичном грчко-српскословенском зборнику црквених пјесама из XV вијека. Димитрије Стефановић и Даница Петровић, први српски музиколози обучени за читање неума, дешифровали су дио српских средњовјековних музичких рукописа (Перковић 2004). Црквене мелодије изводиле су се једногласно и, како се претпоставља, уз пратњу исона (лежећег тона) који се и данас може чути у православним црквама.

Доласком Османлија гасе се приватне и дворске школе, као и црквене, а само у понеком манастиру настављено је преписивање књига (Илић, Михајловић 2016: 87). Тек од XVI вијека, када су Турци Србима дозволили црквену аутономију, у манастирима је настављен школски и просветни рад. Ропство под османлијском влашћу и све тежи положај српског народа, нарочито послије ратних дешавања, довели су, крајем XVII и почетком XVIII вијека, до великих сеоба српског становништва у Аустрију и Угарску. Српска православна црква тада стиче право да отвара српске народне школе.

Карловачка митрополија преузела је одговорност и обавезе око практичних питања образовања и васпитања у школама. Када се београдско-карловачки митрополит Мојсије Петровић, због недостатка црквених књига и довољно образованог свештенства, обратио за помоћ Грчкој и Русији, у Београд убрзо долазе грчки учитељи и оснивају грчку школу појања (1721),

док у Сремске Карловце стижу руски, односно украјински учитељи, који су у својој школи основаној 1727. године његовали украјинско појање (Перковић Радак 2004). Крајем XVIII вијека, на иницијативу митрополита Стефана Стратимировића, у Сремским Карловцима са радом су почеле Гимназија (1792) и Богословија (1794), гдје се учењу српског црквеног појања поклањала посебна пажња. Фрушкогорски манастири представљали су такође важне центре у којима се током XVIII вијека његовало и развијало српско црквено појање. Ту је у другој половини XVIII вијека настало новије црквено појање, названо *карловачко* или *српско народно црквено појање*. Овај вид црквеног појања, настао на византијским основама, асимиловао је утицаје тадашњег грчког и украјинског појања, али и елементе српског народног пјевања. Он је и данас присутан у Српској православној цркви.

Карловачко појање је више од једног вијека преношено усменим путем. Корнелије Станковић је у Сремским Карловцима 1855. године први започео записивање цјелокупног српског народног црквеног појања савременом нотацијом, као и хармонизацију за вишегласно хорско извођење. Ова његова оставштина обухвата 17 свезака хармонизованих и 5 свезака једногласних записа (Перковић 2004: 13). Рад на биљежењу црквеног појања наставили су крајем XIX и почетком XX вијека многобројни свештеници, професори и ученици Карловачке богословије, Сомборске препарандије и Српске велике гимназије у Новом Саду (Петровић 1994: 34). У то вријеме, у Краљевини Србији Стеван Мокрањец, послје многих одлагања, успјева да 1908. године одштампа свој *Осмогласник*, који убрзо постаје основни појачки зборник и уџбеник за наставу црквеног појања. Захваљујући Корнелију Станковићу, Стевану Мокрањцу и њиховим слѣдбеницима који су сакупљали и записивали српско црквено појање, сачувана је обимна и вриједна духовна музичка баштина српског народа.

Сходно реформи српског школства, којој је посебно допринијео Теодор Јанковић Миријевски (1773–1776), у градовима су током XVIII вијека отворане народне школе које нису биле под контролом цркве, али које су, без обзира на то, имале задатак да васпитанике подучавају основама православља. Између осталог, пажња се посвећивала и црквеном појању (Вујисић Живковић, Зељић 2012: 427). Већина српских мислилаца и педагошких прегалаца тога времена била је за то да се у основним школама похађа вјерска настава, и у оквиру ње учи црквено појање. Педагошко учење Доситеја Обрадовића (1744–1811) заснивало се на разуму и одбацивању сваког вјеровања у чуда и натприродне силе, али он је истовремено тврдио да својим дјеловањем жели „да развије чисту евангелску и апостолску науку” (Обрадовић 1911: 157). У свом просветно-педагошком дјеловању истицао је улогу свештенства у образовању и васпитању народа. Педагогија Уроша Несторовића (1765–1825) била је религијски оријентисана. Као врховни надзорник православних школа у Аустроугарској, Несторовић је захтјевао да се настава у школама изводи на матерњем језику, јер је осјетио опасност од настојања

католичке цркве да поунијати Србе. Осим тога, да би се ученици васпитавали у српском националном и православном религијском духу, залагао се да вјеронаука и црквено појање буду обавезни предмети. Такође, захтјевао је да ученици редовно присуствују литургији у цркви и да учествују у обиљежавању вјерских празника. Никола Ђ. Вукићевић (1830–1910) је сматрао да се васпитање и народно просвећивање мора заснивати на „хришћанским православним идејама”, те да без тога нема напретка. Залагао се за веома наглашено вјерско васпитање у школама, тврдио да је морално-религијско васпитање најважније, те да је оно главни предмет педагогије. По његовом мишљењу, основни циљ васпитања је стварање религиозне личности (Поткоњак 2016: 51–63). Ђорђе Натошевић (1821–1887) је такође придавао значај религијско-моралном васпитању, сматрајући религију основним средством наставе. Као надзорник српско-православних школа на територији Карловачке митрополије од 1857. до 1887. године, он је имао веома значајну улогу не само у развоју српског школства, већ и у унапређењу наставе црквеног појања у школама на територији Аустроугарске монархије (Ђурић 1977: 29). Иако по струци није био музичар, Натошевић је у књизи *Крајко уџуписиво за сербске народне учишћеље* једно поглавље у цјелини посветио појању, гдје је уз методичка упутства размотрио значај и улогу наставе појања.

Мада је био присталица социјалистичке педагошке мисли, Ваца Пелагић (1833–1899) говорећи о учитељским дужностима захтјева да учитељи подучавају дјецу црквеним пјесмама (Илић, Михајловић 2016: 196). Војислав Бакић (1847–1929) истицао је да православна вјера код Срба има значајан утицај на одржање народности и државног јединства. Религијско осјећање, према његовом мишљењу, снажно утиче на морално осјећање и моралну вољу. Зато „моралног васпитања и не може бити без религијског васпитања, а моралне поуке не могу имати успеха без религијског наслона” (Поткоњак 2001: 108). Иако је често имао критички тон према религији, Јован Миодраговић (1854–1926) истицао је значај вјерског васпитања у цјеловитом и свестраном развоју личности: „Тамо где се наука завршава, настаје простор за веровања, односно религију” (Парлић Божовић 2010: 73). И други српски педагози су, све до краја Другог свјетског рата, указивали на вриједност и значај религијског васпитања, као и црквеног пјевања у школама.

Српско црквено пјевање је након Другог свјетског рата систематски запостављано, да би убрзо било искључено из наставних планова и програма државних школа. Због такве образовне политике многим генерацијама ученика црквено пјевање остало је недоступно и непознато. Нестајали су и црквени хорови, који су прије рата били упориште духовног и културног живота српског народа. Тако је потпуно изгубљен један од снажних чинилаца развоја националног, културног и вјерског идентитета српског народа.

Друштвено-политичке промјене које су обиљежиле крај XX вијека у великој су мјери утицале на повратак српског народа вјери. Од школске

2001/2002. године вјерска настава постаје факултативни, а потом и изборни предмет у основним и средњим школама у Србији. У процесу оживљавања религиозности, српска духовна музика добија значајније мјесто у школству, посредством вјеронауке и наставе музичке културе.

ПЕДАГОШКА ВРИЈЕДНОСТ СРПСКЕ ДУХОВНЕ МУЗИКЕ

Планским и систематским увођењем српске духовне музике у наставни процес може се значајно допринјети упознавању, очувању и његовању српског културног и духовног наслеђа, као и јачању национално-вјерског идентитета, те развијању свијести о припадности свом народу. Пјевање пјесама и слушање композиција религиозне тематике доприноси оснаживању религиозног доживљаја дјетета на путу до истинских сазнања и вриједности (Цицковић Сарајлић 2014: 110). Међутим, анализа садржаја актуелних Програма наставе и учења указује на недовољну заступљеност ових садржаја и неискоришћеност њихових васпитних потенцијала у настави музичке културе у основној школи, што потврђују подаци који слиједу. Међу композицијама које су препоручене за слушање у првом разреду, осим Светосавске химне, која је предвиђена за слушање и у свим наредним разредима, налази се још само једна народна пјесма духовног карактера: „Ој, Бадњаче, Бадњаче”. У избор композиција за слушање у другом разреду уврштене су укупно три ауторске духовне пјесме: Л. Вукомановић – „Свети Саво, мудра главо”, М. Ђурђевић – „Анђели певају” и Љ. Манасијевић – „Од Бога је речено”. У трећем, четвртном и петом разреду међу композицијама препорученим за слушање не налази се ниједна композиција духовне тематике. Само у шестом разреду за слушање је препоручен нешто значајнији број духовних композиција, и то: „Тебе појем”, Кир Стефан Србин – „Ниња сили”, Никола Србин – „Херувимска песма”, *Осмогласник* – „Бог Господ” и „Алилуја”, Исаија Србин – „Аgios o teos” (Свети Боже) и „Алилуја”, „Божји тропар” и „Тропар Светом Сави”. У седмом и осмом разреду у избору композиција препоручених за слушање нема ниједне композиције духовног карактера.

Међу пјесмама које су Програмом наставе и учења препоручене за пјевање у првом разреду, поред Светосавске химне која је предвиђена за пјевање у свим разредима, уврштене су још двије пјесме духовног карактера: „Божји, Божић благи дан” и „Ускршња песма”. У другом разреду избор композиција за пјевање обухвата четири духовне пјесме, и то: „Божји песма”, „Ој, Бадњаче, Бадњаче”, „Помози нам вишњи Боже” и „Свети Саво, мудра главо”. У избору композиција за пјевање у трећем разреду само пјесма „Људи ликујте” је духовног садржаја, док се у четвртном и петом разреду међу пјесмама препорученим за пјевање не налази ниједна пјесма духовног карактера. У шестом разреду избором композиција за пјевање обухваћено је и шест пјесама

духовног карактера: црквена химна „Статије”, „Божји тропар”, „Молитва Господња Оче наш”, „Анђели певају”, „Источниче живоносни” и „Растко”. Поред „Божји тропара” који је предложен за обраду у претходном разреду, у седмом разреду препоручена је обрада следећих духовних пјесама: „Везак је везла Дјева Марија”, „Божјићу, наша радости”, „Тебе појем”, „Тропар Светом Сави”, „Помози нам вишњи Боже” и „Многаја лета”. У избор композиција за пјевање у осмом разреду уврштене су све духовне композиције које су обрађиване у претходна два разреда: „Тебе појем”, „Божји тропар”, „Тропар Светом Сави”, „Помози нам вишњи Боже”, „Многаја лета” и „Источниче живоносни” (Правилник 2017, 2018, 2018а, 2019, 2019а, 2019б, 2019ц). Колико ће српска духовна музика бити заступљена у настави музичке културе у основној школи умногоме зависи од ангажовања учитеља и наставника. Поред композиција препоручених за слушање и пјевање Програмом наставе и учења, учитељи и наставници, поштујући критеријуме за правилан избор, могу обрађивати и композиције по сопственом избору, како у редовној настави, тако и у оквиру ваннаставних активности.

При упознавању ученика основне школе са духовном музиком важно је побудити њихово интересовање за ову врсту музике. На млађем школском узрасту то се може учинити најприје упознавањем ученика са једноставним народним пјесмама духовне тематике какве су, на пример, крстоношке, славске, божјићне и друге. Приликом обраде ових пјесама ученике треба упознати и са приликама и обичајима уз које се оне изводе. То ће допринјети разумјевању улоге и значаја ових пјесама у животу народа. Развијање интересовања за пјесме духовне тематике омогућиће и ванлитургијске или богомољачке пјесме. Оне имају религиозну тематику – говоре о Христовом рођењу и васкрсењу, о светитељима, анђелима, вјери и Цркви, а знатан број има духовно-родољубиви и национално-историјски садржај. Владика Николај Велимировић аутор је великог броја текстова богомољачких пјесама, за које је временом стварана одговарајућа мелодија. У богомољачким пјесмама ученици могу препознати напјеве традиционалног српског појања, као и елементе наше народне музике. Збирка *Српске духовне пјесме* (Цицковић Сарајлић 2013) садржи 37 богомољачких пјесама записаних на Косову и Метохији. Пјесме су разврстане према тематици – о Божићу, Васкрсу, светим Божјим угодницима, цркви, вјери, љубави и анђелима – и одговарају гласовним могућностима ученика основношколског узраста. У корелацији вјеронауке и наставе музичке културе ученици треба да слушају и једноставније црквене богослужбене напјеве (одговарања на јектенија, „Оче наш”, „Буди имја Господње”, „Божјићни”, „Ускршњи” и „Светосавски тропар” и друго). Приликом слушања ових напјева потребно је прочитати текст на српском језику, како би ученици могли разумјети пјевани текст на црквенословенском језику. Ипак, прави смисао и љепоту ових напјева ученици најбоље могу доживјети одласком у цркву, што је пожељно реализовати у корелацији

са наставом вјеронауке. На тај начин ученици треба да стекну и основна знања о литургији и опелу, да упознају основне облике литургијског пјевања слушањем одговарајућих ирмоса, тропара, стихира, као и музичке појмове везане за овај музички жанр (*Осмогласник*, неумска нотација, исон).

У књизи *Хиландарски књиштори у православној појани* (Петровић 1999) налазе се примјери напјева традиционалног српског народног црквеног појања који су посвећени средњовјековним српским владарима и светитељима. Прилог књизи чини ЦД са аудио-снимцима тих напјева, што може бити драгоцен наставни материјал за упознавање црквене музике у области слушања музике у настави. Упоредо са слушањем ових нумера, ученике треба упознати са основним подацима о животу српских владара и светитеља. Њихова житија исписали су угледни књижевници средњег вијека, „а у литургијски живот цркве уведени су кроз службе писане њима у част” (Петровић 1999: 13).

У развијању интересовања ученика за духовну музику значајну улогу имају и умјетничка дјела домаћих композитора инспирисана овим музичким жанром. Таква музичка дјела компоновали су Стеван Мокрањац, Коста Манојловић, Јосиф Маринковић и други. Интересовање за духовну музику може се развијати и у склопу ваннаставних музичких активности – на примјер, пјевањем у хору. У том смислу значајна је *Збирка духовних композиција домаћих аутора за дечије и омладинске хорове* (Ивановић 2003), која садржи композиције савремених српских композитора – Слободана Атанацковића, Светислава Божића, Рајка Максимовића и Радета Радивојевића. *Збирка Духовне композиције за раг са хоровима основношколској иницијативе* ауторке Десанке Тракиловић (Тракиловић 2002) садржи велики број духовних композиција, разврстаних у неколико цјелина: једногласне, двогласне и трогласне композиције. Посебну цјелину чини „Литургија Светог Јована Златоуста” Стевана Ст. Мокрањца за трогласни дјечји и женски хор. *Збирка* садржи и драгоцен методички упутства за наставнике. Упознавање наведених музичких садржаја, њихово извођење и слушање у корелацији вјеронауке, историје и музичке културе, доприноси учвршћивању и развоју осјећаја вјерског и националног идентитета.

ЗАКЉУЧАК

У процесу формирања српског националног идентитета црквена музика имала је интегративну улогу, доприносила обликовању државне и религијске заједнице код Срба у једну етничку цјелину. У средњовјековној Србији, црквена музика изводила се у оквиру вјерских ритуала, државних и вјерских церемонијала, те у обичном, свакодневном животу, развијајући свијест народа о заједничкој државној, вјерској и културној припадности. Касније, за вријеме владавине Османлија, црквена музика била је веома значајно извориште националног духа и културе. Она је и данас снажно духовно

упориште, извор снаге и вјере у национално јединство, правду и слободу. Од прворазредног националног значаја јесте очување српске духовне традиције и културног наслеђа на простору Косова и Метохије. Васпитни значај црквеног појања истицали су и знаменити српски педагози и музички педагози.

Упоредо са упознавањем црквених напјева, неопходно је развијати интересовање ученика за православну вјеру, српску историју и културу, што ће омогућити дубљи увид у српски национални идентитет, његово разумевање и усвајање. Ученици млађег школског узраста најприје треба да се упознају са одговарајућим народним пјесмама религиозне тематике, а потом са богомољачким пјесмама. У складу с узрасним могућностима, ученицима треба представити и одговарајуће примјере црквених богослужбених напјева – тропара, ирмоса, стихира, посвећених члановима светородне лозе Немањића. Поједине збирке савремених музичких педагога садрже одговарајуће примјере црквених напјева погодних за школску обраду. Упознавање и доживљавање ових пјесама омогућиће да ученици са већом пажњом и интересовањем прате литургију на богослужењу. Слушање умјетничких композиција домаћих аутора, који су стварали инспирисани српским црквеним напјевима, проширује ученичка интересовања која се односе на духовност, културу и православну вјеру српског народа. Педагошки ваљан извор, упознавање и извођење пјесама са духовном тематиком, представља веома погодан облик његовања, развијања и очувања српског националног идентитета и његове духовне и културне самобитности. Ово је такође једна од значајнијих могућности да српски народ очува свој национални интегритет и супротстави се разорним утицајима глобалистичких тенденција и угрожавању свога националног бића и суверенитета.

ЛИТЕРАТУРА

Avramović (2010): Z. Avramović, *Образовна политика између глобалног и националног васпитања, Могућност националног васпитања у време глобализације*, Зборник радова, Вранје: Учитељски факултет у Вранју, 51–66.

Bazić (2003): J. Bazić, *Српско питање – политичке концепције решавања српског националног питања*, Београд: Институт за политичке студије.

Bazić (2012): J. Bazić, *Улога косовског мита у обликовању српског националног идентитета*, *Српска политичка мисао*, број 4, Београд: Институт за политичке студије, 253–271. <https://doi.org/10.22182/spm.3842012.12>

Bazić, Pavlović (2017): J. Bazić, B. Pavlović, *Улога музике у формирању и реконструкцијима српског националног идентитета*, *Српска политичка мисао*, 1(55), Београд: Институт за политичке студије, 279–298. <https://doi.org/10.22182/spm.5512017.14>

Bodrožić (2015): Đ. Bodrožić, *Српски идентитет*, Београд/Подгорика: Српска књижевна задруга, Књижевна задруга Српског националног вјећа.

Cicović Sarajlić (2013): D. Cicović Sarajlić, *Srpske duhovne pjesme*, Zbirka notnih zapisa za učitelje, nastavnike i profesore muzike, Kosovska Mitrovica: Fakultet umetnosti u Prištini – Zvečan.

Cicović Sarajlić (2014): D. Cicović Sarajlić, *Srpska crkvena muzika u osnovnoškolskoj nastavi muzičke kulture*, Kosovska Mitrovica: Fakultet umetnosti u Prištini – Zvečan.

Đurić (1977): H. Đurić, Nastava muzičkog vaspitanja u srpskim osnovnim školama u Vojvodini i Učiteljskoj školi u Somboru u 19. veku, *Zvuk*, 2, Sarajevo: Savez kompozitora Jugoslavije, 24–49.

Gajić (2009): S. Gajić, Nacionalni i evropski identitet, *Izazovi evropskih integracija*, Beograd: Službeni glasnik, 73–85.

Ilić, Mihajlović (2016): M. Ilić, T. Mihajlović, *Istorija nacionalne pedagogije*, Banja Luka: Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci. doi: [10.7251/NSK1701147S](https://doi.org/10.7251/NSK1701147S)

Ivanović (2003): M. Ivanović, *Zbirka duhovnih kompozicija domaćih autora za dečije i omladinske horove*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Jovanović, Parlić Božović (2011): B. Jovanović, J. Parlić Božović, Uloga nastave u ostvarivanju ciljeva nacionalnog i interkulturalnog vaspitanja, *Nastava i učenje: stanje i problemi*, Zbornik radova, Užice: Učiteljski fakultet u Užicu, 149–164.

Jovanović (2012): B. Jovanović, Uloga škole u razvijanju nacionalnih i proevropskih vrednosti, *Škola kao činilac razvoja nacionalnog i kulturnog identiteta i proevropskih vrednosti*, Zbornik radova, Jagodina: Pedagoški fakultet u Jagodini, 75–88.

Obradović (1911): D. Obradović, *Sovjeti zdravog razuma*, Dela Dositeja Obradovića, Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije.

Parlić Božović (2010): J. Parlić Božović, *Obrazovanje i vaspitanje u delima srpskih pedagoga između dva svetska rata (1918–1941)*, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica.

Potkonjak, Šimleša (1989): N. Potkonjak, P. Šimleša (ur.), *Pedagoška enciklopedija 1*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Pejović i dr. (1998): R. Pejović, T. Marković, M. Masnikosa, I. Perković, T. Marković, *Srpska muzika od naseljavanja slovenskih plemena na Balkansko poluostrvo do kraja XVIII veka*, Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu.

Perković (2004): I. Perković, Muzika Vizantije, *Muzika minulog doba, od početka muzike do baroka*, Beograd: Portal, 62–74.

Perković Radak (2004): I. Perković Radak, *Muzika srpskog osmoglasnika između 1850. i 1914. godine*, Beograd: Fakultet muzičke umetnosti u Beogradu.

Petrović (1994): D. Petrović, Srpsko crkveno pojanje kao predmet muzikoloških istraživanja, *Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku*, broj 15, Novi Sad: Matrica srpska, 31–46.

Petrović (1999): D. Petrović, *Hilandarski kititori u pravoslavnom pojanju*, Beograd: Muzikološki institut SANU.

Potkonjak (2001): N. Potkonjak, *Pedagoška shvatanja Vojislava Bakića*, Beograd: Učiteljski fakultet u Beogradu.

Potkonjak (2016): N. Potkonjak, *Budimo ljudi: Cilj vaspitanja u pravoslavlju – svetosavlju*, Beograd: Srpska akademija obrazovanja.

Pravilnik (2017): Pravilnik o planu nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, *Službeni glasnik / Prosvetni glasnik*, br. 10/2017.

Pravilnik (2018): Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, *Službeni glasnik / Prosvetni glasnik*, br. 16/2018.

Pravilnik (2019): Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, *Službeni glasnik / Prosvetni glasnik*, br. 5/2019.

Pravilnik (2019a): Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, *Službeni glasnik / Prosvetni glasnik*, br. 11/2019.

Pravilnik (2018a): Pravilnik o planu nastave i učenja za peti i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za peti i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, *Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik*, br. 15/2018.

Pravilnik (2019b): Pravilnik o programu nastave i učenja za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, *Službeni glasnik RS*, br. 5/2019.

Pravilnik (2019c): Pravilnik o programu nastave i učenja za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, *Službeni glasnik RS*, br. 11/2019.

Rakić, M. (2010): M. Rakić, Nacionalna bezbednost i tradicija, *Srbija, izgradnja nacionalne bezbednosti*, Zbornik radova, Beograd: Institut za političke studije, 117–132.

Smit (2010): D. A. Smit, *Nacionalni identitet*, Beograd: Biblioteka XX vek.

Šeling (1988): F. V. J. Šeling, *Filosofija mitologije*, Beograd: Opus.

Trakilović (2002): D. Trakilović, *Duhovne kompozicije za rad sa horovima osnovnoškolskog tipa*, Srpsko Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Vujisić Živković, Zeljić (2012): N. Vujisić Živković, M. Zeljić, Razvoj metodike nastave računice za srpske osnovne škole u Habzburškoj monarhiji (Austrougarskoj) u XVIII i XIX veku, *Pedagogija*, 67(3), Beograd: Forum pedagoga, 427–441.

Dragana J. Cicović Sarajlić

University of Priština
with temporary settlement in Kosovska Mitrovica
Faculty of Arts

Anđelka M. Kovač

Educons University
Teacher Education Faculty

Biljana M. Belojica Pavlović

University of Priština
with temporary settlement in Kosovska Mitrovica
Teacher Education Faculty

THE ROLE OF SERBIAN SPIRITUAL MUSIC IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' NATIONAL IDENTITY

Summary: The paper, applying the historical method and the method of theoretical analysis and synthesis, explores Serbian spiritual music and its significance in the development and nurturing of the national identity of elementary school students. It reviews the role of Serbian spiritual music in shaping and preserving Serbian national identity

throughout history, as well as its educational function in the classroom. The paper presents the viewpoints and opinions of prominent Serbian educators and music educators who emphasize the significant pedagogical value of Serbian spiritual music in education, particularly in national education. The primary aim of this research was to determine suitable content from Serbian spiritual music for use in elementary education and how it should be incorporated into the curriculum. Accordingly, appropriate musical content and pedagogical literature for classroom use are suggested. The paper highlights the importance of the correlation between religious education and musical culture for facilitating a comprehensive understanding, acceptance, experience, and appreciation of Serbian spiritual music. It concludes that the proposed content can significantly contribute to a better understanding and appreciation of Serbian sacred music, thereby fostering the cultivation and development of national identity among students.

Keywords: identity, national education, elementary school, teaching music culture, religious education.